

Femte roten, tomt 24

Kvarteret Frimuraren

Andra roten 1637–57v

Andra roten 1657h–70

Sunnan Stora Hamnen, västan Östra Lilla Hamnen

Södra Hamngatan 29

Kan det höra till ett tomtkomplex, som i tredje roten 1637 kallas Wachtendunckes hus? Om honom se Berg: Samlingar till Göteborgs historia, bil 3, 24. Berg nämner, att *Gödert (Goddart) van Wachtendunck*, som var holländare, förekom 1630, hustrun avled 1630. ”Namnet stavas nu van Wagtendonk.” (Arvinge de Witte?)

Michel Wernle den äldre eller Gamle Mikael Wernle

1648:8 1649: 9 (alltså stort hushåll).

(Många stavningar förekommande, Werl, Werle, Werler, Warle, Werner: Wernle är den av Wilhelm Berg valda.)

Från Almquist (I:319) hämtar jag följande: ”Mikael Wernle tillhörde en tidigare i Nürnberg bosatt släkt, av vilken en medlem Balthasar Wernle i början av Gustaf Adolfs regering var köpman i Stockholm, där han genom att gifta in sig i en förnämlig borgarefamilj blev svåger till den inflytelserike köpmannen Christian Wilshusen. — Balthasar Wernle blev 1623 räntmästare på Åbo slott och med svågerns goda minne arrendator av tullarna i Norrland och Finland”. — Bror var enligt Almquist Mikael Wernle, som flyttade till Sverige, lockad av broderns framgångar och vistades långa tider i Stockholm. Enligt Maja Kjellin (Kvarteret Frimuraren sid. 109) var Mikael Wernle ett tag tullinspektör i Åbo. Wernle hade redan 1617 varit handelsagent vid hovet och visat sig beredd till försträckningar. Han stod högt i kungens gunst och sedan kungen bestämt att den nyanlagda staden Göteborg skulle styras med ett råd med tre presidenter i spetsen, varav en svensk, en holländare och en tysk, utsåg kungen 1624 Werle till den tyske presidenten, vilket han var t.o.m. 1626.

Bland magistratens handlingar (EIIa:1b) ligger en redogörelse för rådmannen Mikael Wernles förlikning i Axel Oxenstiernas närvaro med van Fösseln rörande den tull denne var skyldig staden: Förlikningens villkor av att v. F. skulle ”medh deet alder förste at upsettia och byggia eet huus uti Götheborgh så godt och welbygd som et af dee beste nu på denne Tiden der kunne bygde wara och hann så well som hans medConsort Scorreus sedan sigh der nedersettia och Bureskap winne willia såsom och der till medh tillsade at willie till ähn 40 eller 50 Par husfolck Handwerker, som sigh också uthi bemelte Stad nedersättia skulle.” – Någon uppgift om att villkoren fullföljts har inte ännu hittats.

I samma mapp ligger en anteckning om att rådmannen Michel Werle den 8.6.1626 sökte och fick sitt avsked av Kung Gustaf Adolf. Wernle avgick alltså från presidentskapet, varefter han endast ägnade sig åt affärer.

Det framgår ej av kända handlingar, när Mikael Wernle blev innehavare av denna tomt, som han kan ha ägt innan han 1645 flyttade till baktomten 4.113 vid Holländaregatan. Michel Wernle var en av de tre göteborgare, som hösten 1646 lät uppföra ”sköna stora stenhus”: när hans stenhus vid Stora Hamnen. var färdigt kunde han flytta hit till framtomten. Det var bara ett par år före hans död (begravd 6.5.1649). Baktomten hyrde han ut till Gert Petersson.

Mikael Werles hustru vände sig den 21.8.1644 vid rådhusrätten mot sin tjänstepiga *Ingri Gunnarsdotter*, som hade tubbat hennes dotter, som ännu var en övermaga till att taga åtskilliga kramvaror till 27½ rdr värde hos *Mårten Dreijer*. Pigan sade, att hon inte hade tubbat dottern utan vad hon hade fått av henne hade hon betalt henne. Ingrid sattes åter i fängsligt förvar.

Mikael Werler fordrade i underrätten den 2.9.1646

33 d kmt av *Hans Butze* efter likviderade räkningar. Hans Butze dömdes betala.

Första halvåret 1646 och 30.7.1646:

Tomas Trail vände sig under det första halvåret 1646 i rådhusrätten mot *Mikael Werler* angående en i Stockholm mellan parterna den 9 december slutna växel på 879 rdr in specie med villkoret ”kondition”, att när besked kom från *Gabriel Marcelii* tjänare *Herman Iserberg* i Köpenhamn uppå vilken växel han var ”dirigent” (”på vilken växeln dirigerat var”), att Mikael Werlers växel var accepterad, då skulle de ifrågavarande 879 rdr, som stodo i Stockholm hos *Wilhelm Petri*, betalas till Mikael Werler. Men parternas växel kom tillbaka med protest. Åklagaren *Tomas Trail* kunde inte snabbt nog underrättas därom på grund av det då rådande kriget mellan Sverige och Danmark. Mikael Werler hade erhållit sina hos *Wilhelm Petri* i Stockholm stående penningar. *Tomas Trail* begärde därför, att Mikael återbetalade dessa tillsammans med all omkostnad och skadestånd.

Mikael Werler invände, att han hade han hade utskäppt ett parti kulor och stycker (”kulestycker”) ifrån Stockholm till Köpenhamn till *Iserberg*, *Gabriel Marcelij* faktor, varigenom även ifrågavarande växel skulle betalas men skeppet blev infruset i de svenska skären Sedan inföll kriget mellan de båda rikena Sverige och Danmark, varför på den nådiga höga överhetens befallning skeppet återfördes och de hos *Wilhelm Petri* stående penningarna anvisades och levererades till honom Mikael Werler på hans underdåniga anhållande.

Rättens dom var, att emedan Hennes Kungl. Maj:t vår allernådigaste Drottning hade gjort dispositionen om samma hos *Wilhelm Petri* stående penningar, alltså kunde Rätten inte här upptaga saken utan renmitterade parterna till den höga överheten om dess nådiga resolution därpå underdånigst söka och förvänta.

Rådhusrätten bestämde den 30.7.1646, att alldenstund *Tomas Trail* själv för Rätten tillstod sig ha anammat av Werler ett kommissbrev, vari *Gabriel Marcellius* hade skrivit till Mikael Werler, att han skulle skicka honom ett parti gods och ställa en växel på hans vägnar till *Herman Iserberg* i Köpenhamn och man hade förnummit av *Herman Iserbergs* egen bekännelse uti Köpenhamn, som verificeras av Borgmästares och Råds förseglade akter, att han hade haft order att tillräkna Werler penningarna, när godset ankom till Köpenhamn. Ehuru väl *Iserberg* sedan av Rätten hade tillåtits att med ed förneka sådant och undanböja all vidare åtal.

Därför pålades *Tomas Trail* att han här i Rätten inlade *Marcelii* ifrågavarande brev i orginal, som tillskrivits Werler. I lika måtto Werlers avisbrev till *Herman Iserberg* angående växeln. Och *Herman Iserbergs* skrivelse sedan given *Tomas Trails* hustru uppå växeln. Sammalunda befalldes också Mikael Werler underdånigst supplicando förvärva sig bevis, att godset i Stockholm uppå

Marcelij refico hade utskleppats och konfiskerats av Kungl. Maj:t vår allernådigste Drottning. Jämte högst bemälte Hennes Kungl. Maj:ts allernådigste förklaring om att bemälte penningar, som efter Kungl. order stod i arrest hos Wilhelm Petri, hade lämnats till Werler såsom vedergällning för konfiskerade stycker och kulor eller för den överdragna växeln till Iserbergh. Och detta allt till den nästkommande 2 november.

Den 12.11.1646 bestämde rådhusrätten, att eftersom Mikael Werlers växel på 879 rdr icke hade fullgjorts av Herman Iserberg, fann rätten billigt, att Mikael Werler återbetalade Tomas Trail hans utlagda penningar. Mikael Werler appellerade nästa dag mot Tomas Trail och befalldes ställa caution.

Mikael Werles änka Barbara Pökes omtalas också med namnformerna *Pecke, Päckes och Peatze*. Hon kallas av Hugo Fröding i artikel i GHT 1903 med ett från Närkehumorn lånat uttryck ”tre-gubbarelena”, beroende på att när hon gifte sig med pres. Mikael Werle redan hade ett äktenskap bakom sig med en *kaptan Anders Mattsson*, som i krig stupade i Donauwörth och slutligen gifte tredje gången med med grannen i 5.25 *Timon Rolufsson van Schoting* (omtalad som vittne här ovan. Denne var första gången gift med *Clara du Rees* och hade i detta äktenskap sonen *Jacob von Schotingen*, gift den 29.10.1648 med Christina Andreasdotter. Denne kom den 20.9.1649 inför rådhusrätten pretenderade summan 2106 rdr 9 st i sal Mikael Werles vid Stora hamnen stående hus på grund av sin hustrus fäderne efter en samma månad producerad räkning med sin svärmoder Barbara Pökes. Han begärde att få detta inprotokollerat. Jacob von Schotingen flyttade med sin hustru enligt W. Berg till Ronneby. Men anmärkningsvärt är att han kallade styvmodern Barbara Pökes sin svärmor. Kan Christina Andreasdotter ha varit dotter till Barbara Pöckes första man kaptanen Anders Mattsson?

En *Catharina Wernle*, gift *Gabriel Spalding*, dotter till den yngre Mikael Wernle hade sonen Mikael. (Se Örnberg IX:24 och X:8.)

Ungefär samtidigt, som Mikael Wernle d.ä. flyttade hit hade han blivit ägare av säteriet Hede i Lerums socken, som han erhållit genom överlåtelse av riksamiralen Carl Carlsson Gyllenhielm ”för försträckt penningar och giordienst”. Gyllenhielm hade i sin tur erhållit Hede som gåva av sin halvbror Gustaf II Adolf. Maja Kjellin återger en uppgift, att Wernle år 1647 erhöll Hede som gåva av Carl Carlsson Gyllenhielm men som vi ser nedan var gården redan tidigare i familjen Wernles händer. Där liksom i Stockholm bodde familjen tidvis, vilket kanske bidragit till att vigseluppgifter ej återfinnes i Kristine vigselbok, ej heller ankans dödsuppgift.

Mikael Wernles far hade invandrat från Österrike men själv var Wernle född i Sverige.

Vid underrätten i Göteborg den 5, 10–19.5.1643 vände sig *Börge Bengtsson i Högen* mot *Michael Wernles hustru, Willem Jack* (def) och *Bengt Börsson* (uppbud 5.5.1643). Åklagaren inlägger uti ”Rätten itt Contractt emillan sikh och Michael Werles hustru uprättat, lydandes, att hon hafr arrenderat honom en ström Hede be-d, med 2 mjölkvarnar och 2 sågeqvarnar uti 4 åhr för 40 Rdr om åhret och när then tiden förluppen war, skulle han wara närmast framför nogen annan, thet till arrende bekomma. Och som nu then tidh förlupen åhr, hafwer hon emot Contractets lydelse honom owitterligen, utan noget giordt afskeed förarrenderat be-te ström till Wilhelm Jack och Bengt Börsson. Begärer rätten wille opåse och skärskoda. om han icke är berättigat, effter contractets lydelse samma arrende närmast wara att behålla.” – Mikael Wernles hustru hävdade, att hon med vittnen skulle ha frånsagt sig arrendet. Den 10 maj uppträdde (genom *Jacob Garden* som ombud för Maikael Wernles hustru och vittnena *Timon Rolufzon* och *Mårten Dräger*, ”som offentligen betyga, thet hon lagligen procuderat hafwer och Contractets lydelse fullgiordt, i thet

hon hafwer tilbiudet åklagaren be-te ström, om han wille honom behålla för thet pris hon föresatte, nembligen 70 Rdr? Tå hafwer han ther till nekat. Sedan till öfwerflöd hafwer hon åter sandt på nyio Mårten Dräger till honom och låtet wist förfara, om han strömmen behålla wille eller ej. Hwilken bekänner hafwa honom tillfrågat, säiandes. Hwar så wore thet kunne gifwas uthi 60 Rdr, wille i honom tå behålla? Tå hafwer han icke conditionaliter, uthan expresse nekat: therföre han här med blifwer med rätte ifrån be-te arrende uthesluten, att swaranden må hafwa frit ther med effter sitt eget behagh och godtyckio Disponera och transportera till hwem henne täckes. Men hwad åklagarens omkostnad widkommer till bruksens förbättring användt, hwar the ther om icke kunne förenas, skall them af gode män effter Contractets lydelse blifwa emillanlagdt, hwad likmätigt kan wara.”

Den 19.5.1643 besvärade sig Michael Wernles hustru (genom Jacob Garden) över att Börge Bengtsson ”henne ifrån then ene tid till den andre förwägrer att restituera the qwarnar i Hede ström, som han till arrende haft hafr så gode som han them anammade. Begärer sin skada aff honom igen oprättas. Swaranden här emot inwänder, att enär hon will tillträda, står henne frit och intet förwägras, ähr och uti någre saker förringat, så hafwer han ther emot uthi nogre förbättrar, med dammerne och annat, som wäll skall bewisas.” Börge Bengtsson uppmanades av rätten att finna sig i domen och med det första resa till Hede och lämna arrendet ifrån sig så gott han emottog det: hans ersättningsanspråk borde kunna regleras med hjälp av goda vänner.

Att det var Mikael Wernles hustru som stämdes kan tyda på att han själv för tillfället vistades i Stockholm.

Hede liksom annan av familjens egendom gick efter Mikael Wernles död 1649 i kreditorernas händer. Med anledning av en rannsaking angående Hede gård (i magistratens registratur för 21.9.1691 står apropå den äldre Mikael Wernles enda dotter Estrid, änka efter bagaren Joakim Schönfeldt (hans andra äktenskap) att det hade funnits två personer med det ”namnet Mikael Wernlet men till åtskillnad är den ene kallad gamble Mikael Wernlet och then andre unge Mikael Wernlet (var född 1619 -- se 6.15) och hafwer den gamble waret den unges farbroder. Den unge lemnade wackra medel och förmöget Folck till arwingar efter sig, hwilka med gamble Mikael Wernlet eller dess handel alz intet hafwa att beställa. Men den gamble hafwer allenast en doter lemnat, thenne Bagare-Enckan Estrid Wernlet, som inntet fick effter sin fader att ärva, emedan all hans ägendom gick till Creditorernas afbetalning och däribland också Hede gård, hwilken därför medelst också råkade på många års tid i ödesmål intill dess gamble Mikael Wernlets måg Joachim Schönfeldt tillhandlade sig honom (= Hede) utaf Sterbhuskreditorerna för 600 rdr courant, och honom ther på åter bebyggde och i bruk kom. Och som denne Schönfeldt hade warit gift förän han Estrid Wernlet till hustru bekom hade han och employerat sine Barns af förre gifte Möderne-arf till gårdens inlösning af creditorerne och när Mödernet till dem äntel-n utbetalas skulle måste han försällja gården till sal Herr Öfwerste Modér alldeles som änkans relation lyder”. År 1667 kunde överstelöjtnanten Reinhold Modé visa köpekontrakt på Hede, som bagaren Joakim Schonfeldt och hans hustru Estrid Wernle hade utställt på honom ”af frij wilia”.

Sal Michel Wernles arvingars hus i Göteborg såldes 1650 till *ståthållaren Peder Lillia* för 300 rdr och 60 daler i huseköpspenning Det låter litet även om man tar hänsyn till tidens penningvärde (jfr försäljningen av Påfvenfeldts gård 1651). Peder Lillie hade varit med om slaget vid Lützen och blev 1646 slottshauptman på Älvsborgs slott.

Peder Lillia hyrde ut en del av fastigheten till

källaremästare *Bryngel Radde 1657–60*

1656: 3.4, 1657: 2+2, 1658: 10, 1659–60: 4

innan denne öppnade källaren ”Kronan” i eget hus på Norra Hamngatan Detta bekräftas av att Peder Lilja krävde Bryngel Radde på hushyra vid kämnärsrätten i oktober 1658. Lillie begravdes i Angereds kyrka, sedan han avlidit på Älvsborg den 5.12.1659. Samtliga *Adolph Tacks arvingar* genom sonen *Didrik Tack* och sal *Adolph Tacks änka Margaret Lüders* krävde vid underrätten den 4.8.1665 samtliga Peder Liljas arvingar (genom mågarna *Zacharias Palmbohm*, *Peder Utter* och *Fromholt Fägerskiöld*) på en räkning sluten 1658 (?) och underskriven av *Adolf Tack* själv och hans forne tjänare Bryngel Radde enligt Raddes över Adolph Tacks vintapperi hållna bok. Peder Liljas mågar svarade, att räkningen hade varit ogillad av deras avlidna svärmoder och bytesmännen *assessor Johan Gustafsson Örnevinge* och *Axel Lilja*, eftersom den inte hade varit företedd vid arvskiftet efter deras svärfader.

Daniel Meijer organist skrev en bland magistratens handlingar bevarad obligation (EIIa:2) på grund av att han av ”sel. Frauen Maria Amia Lämpels, des sehligen Herren Obrist Loitnant Lillies dahmals nachgelassene Wittib” 200 rdr mot 10% ränta.

Gården såldes av överste *Peder Lillies arvingar*, troligen dennes mågar *Palmbohm*, *Utter* och *Fägerskiöld* (se Maja Kjellin, kv. Frimuraren s. 110) till

handelsmannen Johan Elers

som 1659 flyttade från 4.20 under vilket tomtnummer makarna Elers tidigare historia är redovisad, hit till Södra Hamngatan 29 (tomt 5.24, bakgård 4.113, kvarteret Frimuraren).

Johan Elers var gift med *Ingrid Eilking*, dotter till *Henrik Eilking d.ä.* och således syster till rådmann *Henrik Eilking*, *Johan*, *Jöns*, *Kerstin* (gift *Sivert Volkvart*) *Berendt* och *Håkan Eilking*.

Den 14.12.1660 erhöll Johan Elers tillsammans med *inspektoren över bergverken i Skåne Casper Schmidt* privilegium och 6 års frihet på ett silvermalmsstreck Björby på Dal i Tydje socken och Tössbo härad, som 1656 hade upptäckts av en *Lars Svensson* och som hade bearbetats genom *president Erik Flemings* försorg.

Får man tro ”Historiskt Geografiskt och Statistiskt Lexikon öfver Sverige” så blev Johan Elers och Casper Schmidt missledda av en bedragare, som lovade dem både guld, silver och koppar ur malmen men som rymde till Norge, så fort han hade fått pengarna i förskott. Då drog sig Casper Schmidt ur leken och lämnade Johan Elers ensam. Johan Elers lyckades tydligen intressera rådmann *Hans Jöransson* för saken. Efter Johan Elers död den 1.3.1663 begärde Hans Jöranssons änka *Elsebe Braun Johan* gode män att skärskåda de räkningar, som gällde det silverbruk, som Hans Jöransson och Johan Elers ”i Compagnie med varandra haft”. Hennes ombudsman var den 15.3.1665 *Johan von Westen* och då utsågos till gode män *Cornelius Braun*, *Jacob Herten*, *Olof Ingemarsson* och *Leonhard Saveland*. Enligt *Christian Nötel*, den bokhållare, som Johan Elers änka *Ingrid Eilking* hade anställt 1664, hade 6 400 rdr investerats i silverbruket, fördelat på 64 parter. *Ingrid Eilking* erbjöd silverbruket åt kronan men denna antog icke anbudet.

Det klagades i kämnärsrätten i november 1655 över att Johan Elers i tolv års tid begagnat sig av *hustru Ingrid Adrians masthamn*. Han hade vidare utan hennes vetskap försålt hennes gårdsandel i Värmland och det till ett ringare pris än den hade varit värderad för.

Vid junitinget 1664 i Sävedals härad erhöll Johan Elers änka *Ingrid* fasta på hela hemmanet Böö, som hennes sal man hade köpt av *Fru Christina Bergengren*, *Anders Enarsson i Krokslätt* och *hustrurna Anna och Margareta Jönsdotter i Böö*, som flyttat till Göteborg. 1661 hade Johan Elers

köpt Gårda av *president Nils Börgessons dotterson löjtnant Per Henriksson Sote* (son till rektor *Soterus*). Om dessa köp se F. Stenström: Örgryte genom tiderna sid 38–40.

Vid junitinget i Vartofta härad 1663 krävde *sal Johan Elers tjänare Nils Eriksson Välborne Hans Papegoja* på obligation utgiven 1653. Vid samma härads juniting 1665 (§ 43) krävde *Johan Elers änka Ingrids tjänare Johan Johansson fru Catharina Hand*.

Fortsättningen blev rätt tragisk: Det visade sig snart, att det Elerska dödsboet ingalunda var så solitt, som man skulle kunna förmoda. Johan Elers efterlämnade många omyndiga barn. Sterbhuset belastades av cautioner, som Johan Elers hade ingått för *befallningsman Ratke Seth* och för avlidne *befallningsman Gudmund Persson*, vilken hade lämnat en anseelig balance efter sig, som ruinerade många borgensmän. Sterbhuset måste också betala dryga böter till Tyska kyrkan för oförtullat trävirke, som det utfört.

Den 5.4.1666 behandlades i överrätten en förfrågan från RR i Karlstad ang. hustru Ingrid sal Johan Elers ekonomiska mellanhavanden med borgmästare Erik Johansson. Den 11.5.1666 krävde *insp. Jonas Ekeboms fullmäktige Jonas Olofsson* hustru Ingrid sal. Johan Elers med anledning av Johan Elers obligation till *Chrispin Flygge* utgiven 1660 på 380 rdr. Hon kunde då hänvisa till de tre års frihet från amorteringar, som hon hade erhållit av Kungl. Maj:t. Den 19.9.1666 delgavs Christian Nötel ett kungligt brev ang. hustru Cecilia von Lengerkens förmenta eätt att få sin betalning ur det Johan Elerska sterbhuset utan prejudice av det anstånds-brev, som Kungl. Maj:t givit sterbhuset.

Den 29.11.1666 berättade Christian Nötel, att hustru Ingrid Elers hade skrivit kontrakt med fyra av sina kreditorer: *Johan von Kehrsbergen i Hamburg*, Henrik Eilking, *Jacob Herwegh* och *Anders Tüchler* om att de samtliga skulle försträcka henne 100 rdr för att hon skulle kunna fortsätta sitt skeppsbyggeri och utöver dessa 100 rdr skulle de i återbetalning få ytterligare del i fartyget. Skeppet skulle ligga färdigt på Strömmen nästkommande mars månad med alla sina redskap. Var och en av dessa fyra skulle sedan reda fartyget med 300 rdr. Hon erbjöd dessa villkor till alla de andra av hennes kreditorer, som hade lust att delta. Men rätten ville inte tillåta ett sådant arrangemang, eftersom Johan Elers övriga kreditorer skulle förfördelas därigenom. Men de fyra redarna in spe bönade för kontraktet. Skulle verkställigheten av det förbjudas skulle skeppet aldrig bli färdigt till skada både för det medellösa sterbhuset och dess samtliga kreditorer. Rätten ansåg, att med hänsyn till det kungliga anstånds-brevet kunde kontraktet bara gälla deras nya försträckningar.

Men från Kungl. Maj:t kom en positiv reaktion i det att ett brev till magistraten från *Peder Sparre* i Stockholm (behandlat i rätten den 18.7.1667) hade Kungl. Maj:t förunt (tillerkänt) var och en av Johan Elers sterbhuskreditorer, som ville förskjuta pengar till skeppsbyggets fortsättande en säker pant i samma skepp.

Den 29.7.1667 krävde *Gabriel Spalding Christian Nötel* på 2 456 rdr enligt obligation hade givit hans avlidne far avl. *pres. Hans Spalding*. Han ansåg, att Nötel var den som hade anammat pengarna och därför skulle svara för dem: Johan Elers sterbhus motfordran ur skeppskompaniet var oviss. 31.7.1667 representerade hustru Ingrid sal Johan Elers änka av sin *tjänare Johan Johansson Berg* mot *handelsman Nils Andersson*, som ansåg sig vara för högt debiterad för de 20 skeppund järn, som sal Johan Elers levererat honom. Rätten uppmanade dem att efterspana ”huru högt 1 skeppund järn för den tiden, då han det anammade, hafwer gullit”.

Den 12.9.1670 sades hustru Ingrid sal Johan Elers uppdraga all sin egendom till sina kreditorer: *Cordt Braun-Johan* (fullm. *Olof Claesson Felterus*), hustru *Cecilia von Lengerken* och *Ambjörn*

Eriksson (fullm. *Sven Arell*), *Peter styrman*, *befallningsman Jon Larsson i Värmland* (I en supplik daterad 7.2.1667 klagade Ingrid sal. Johan Johan Elers över att befallningen pantade till sig nycklarna till hela huset för 70 rdr skuld), *Berendt Eilking* (för arv), fullm. *Nils Eriksson*, *Hans Elers* i Hamburg, *Paul Rokes*, *Hübert Bens* i Amsterdam och *Simon Goulart* i Hamburg.

Andra, som hade krav i sterbhuset, var *Henrik Flygge*, som ägde barnpenningar i boet (enl. mag. prot. febr. 1671) samt en ung person *Paul Eriksson*, för vilken Johan Elers hade varit förmyndare. Det gällde troligen Paul Eriksson Fintzler, son till *Erik Jacobsson i Vänersborg*). Johan Elers hade också dåligt redovisat för sina förmynderskap svågern *Jöns Eilking*.

Enligt magistratsbrev 1671 (Gbg Ba:2) hade *Hans Jung* och Hans Elers från Hamburg besvärat sig över magistraten för att den icke lät Kungl. Maj:t:s mandatorial för dem av den 5.11.1668 vinnna eftertryck, så att de fick betalt av Johan Elers änka för de 13 000 rdr, som hon var skyldig dem samtidigt som andra, som hade mindre rätt blev betalda. "Skullen sticker hos dem själva" skrev magistraten. De hade inte raskat på utan änkan hade hunnit skaffa sig ett anståndsår hos Kungl. Maj:t. Dessutom hade de fått betalt för sin halva fordran och änkan hade erbjudit dem del i sitt skepp.

T.o.m. bokhållaren Christian Nötel krävde den lön för bokhålleriet som för åtta års tjänst nu för det nionde året resterade, samt en äreklädning enligt kontraktet mellan honom och hans principalinna, som hade upprättats den 16.12.1664.

Den 29.11.1671 inlade Christian Nötel i rätten hustru Ingrid sal Johan Elers supplik om att hennes kreditorer måtte tillhållas, att emottaga vad, som tillkom dem av hennes egendom "och henne således från hennes fruktan och kval fria".

Rätten meddelade den 1.7.1672, att eftersom Ingrid Johan Elers genom sin offentliga cession hade avträtt sin egendom till sina kreditorer, så fick hon tillstånd att träda i ett nytt gifte "försäkrad för allt eftertal från barnen". Den hon gifte om sig med sommaren 1672 var bokhållaren Christian Nötel. Undrar just om han dess förinnan fick sin lön och sin äreklädning. Christian Nötel tillträdde den 1.7.1674 tjänsten som Göteborgs stämpelmästare och uppehöll tjänsten till 1688.

Vid häradstinget i Sävedalen i juni 1694 meddelade Hans Svensson Böker att hans svärfader Christian Nötel "i Herranom afsomnade i förledit åhr den 3 april 1693". Inventering och värdering av den lösa egendomen var redan förrättad, den fasta var skattegården Böö. Den 26.4.1696 begärde *Johan Anckarcreutz* (*Anker-*) i överrätten i Göteborg, att hans svåger *handelsman Hans Svensson* inom en viss tid skulle likvidera honom för hans andel i styvsvärfadern Christian Nötels kvarlåtenskap. Hans Svensson Böker meddelade den 30.4. s.å., att han inte hade förtroende för Anckarcreutz utan ville underhandla med gode män. Ankercreutz hade ruinerat den av svärfadern planterade ekelunden vid Böö.

På grund av att Johan Elers sterbhus blivit stämt till stora böter på grund av att det utfört trävirke oförtullat tillföll stenhuset vid Stora Hamnen

Kungl. Maj:t och Kronan

Kommerskollegium begärde då svar av magistraten på frågan om stenhuset skulle duga till tull- och packhus. Med anledning av denna förfrågan förekommer i magistratens registratur för 1671 en beskrivning av huset:

"Det är väl beläget uti staden, vid Stora Kanalen, strax vid vattnet och är ett massivt hus med tvenne våningar över jorden, källare under och stora bönnen ovanpå. Längden utmed gatan är 36

alnar, bredden intill andra gatan genom huset och tomten 90 alnar, platsen är så stor, att den kan brukas till allehanda varors upptagande. I själva huset är tvenne våningar till packhus duglige, välförståendes, att bredden är efter längden proportionerat, varefter sedan själva våningarna är fördelte”.

Resolutionsboken för 23.1.1671 innehåller förklaringen till att förslaget att använda Johan Elers stenhus till tull- och packhus aldrig kom till utförande. Efter överläggning med tullnären Erik Berg och kommissarie David Amia sade magistraten att den ”befunnit bem-te hus fuller wara bekvämt med logementer och rum till Tull- och Packhus, men icke hava en så god lägenhet som där till för nöden är, i det något avses från inloppet av stadshamnen belägit är, och hamnen där till grund, så att svårt och stort gods där icke kan anlända att upptagas etc.”

Anders Svensson stadsbud

1671–73

Troligen fick Anders Svensson stadsbud bo i Johan Elers tomma stenhus. *Anders Svensson Holmer stadsbud* var senare bosatt på Kungsgatan.

General Mörner

M1676: 4 tomter

Konungen gav Tyska församlingen möjlighet att förvärva Johan Elers stenhus. Till att börja med hyrde församlingen ut huset till *landshövdingarna Henrik Falkenberg* och *Hans Georg Mörner* för en årlig hyra av 600 rdr.

1679 köpte

Henrik Braun Johan

(1679–81)

stenhus, som förut hade varit tillhörigt rådman Johan Elers för 2 500 rdr (4 250 d smt). Henrik Braun Johan betalade halva beloppet 1680–81 och andra hälften erlades först (enl. Almquist II:457) 1698 efter Henrik Braun Johans död. Han var son till Cordt Braun Johan, död 1642 och Elsebe von Oberberg (se 5.28). Omtalas 1669–75 som boende i sin svåger *Hans Jöranssons* efterlämnade gård 4.32 i kvarteret Bokhållaren, disponerad av hans halvsystem *Elsebe Westerman*.

Maja Kjellin citerar en gammal handling från 1702, där det omtalas, att Henrik Braun Johan hade låtit uppföra en ansenlig träbyggnad inne på gården. Fastigheten, som var vackert belägen och ”considerabel” bestod 1702 av sten- och trähus och hade gott utrymme vid båda gatorna. Av dess fem tomter var två belägna vid Hamngatan och tre vid Holländaregatan.

Familjen Braun Johan härstammade från en släkt Yan, vilket namn med hänsyftning till en ovanligt mörkhyad medlem i släkten hade förtyskats till Braun Johan.

Henrik Braun Johan, som blev rådman den 17.5.1688, var född 1642 och avled 22.3.1696. Han blev handelskommissarie och vann statsmakternas bevägenhet genom att under kriget 1675–79 lämna kronan krediter. Därför kunde han stödja sig på kunglig rekommendation, när han den 17.5.1688 blev rådman, trots att hans bror *Gerhard Braun Johan* (se 5.28) redan satt i rätten. Han var en av tyska kyrkans föreståndare och skänkte den i samband med byggandet av den nya tyska kyrkan en rikt snidad predikstol beställd av *Marcus Jäger* i Stralsund, vilket kostade Henrik Braun Johan 800 Reichsthaler i karoliner.

Henrik Braun Johan var 1680 stadens störste saltimportör (3.135 tunnor) och hörde 1684–89 till stadens främsta järnexportörer.

Burggreven Hans von Gerdes hade 1690 vid ett besök i Stockholm utverkat ett privilegium på att anlägga en klädesfabrik i Göteborg. Han begagnade sig icke själv av tillståndet och överlät det icke heller formligen på Henrik Braun Johan och *Maccabeus Thornton* men dessa stödde sig på en vidimerad kopia av privilegiebrevet, som de erhållit, när de uppförde en yllefabrik i hörnet av Drottninggatan och Korsgatan (enligt Cederbourg: ”uti Elsebe Westermans hus, på Drottninggatan uti ett hörne åt Korsgatan belägit, som nu kallas winckelen [eg. holländskt namn på verkstad] och rådman Coopman tillhörigt, på hvilken plats ett Kläde-Manufaktur wardt uprättadt”). Detta hörne var 4.32, vilket 1696 tillhörde *David Amia*, som 1694 tillsammans med *Johan Manorgen* blev delägare i företaget, då Henrik Braun Johan hade fått försämrade ekonomi och icke kunde tillföra företaget det nya kapital, som behövdes. (Almquist säger, att klädesfabriken upprättades i Braun Johans hus och Braun Johan ägde ju också nordöstra hörnet av Drottninggatan 4.110v men klädesfabriken uppfördes alltså i sydöstra hörnan av Drottninggatan – Korsgatan.) 4.32 kallades 1720 Manufakturhuset. Teknisk ledare för Braun-Johans och Thorntons klädesfabrik var färgaren och *klädespressaren Christian Dögen*. Henrik Braun-Johans arvingar drog sig ur rörelsen, som snart helt ägdes av Amija och senare av familjen Coopman (Bodman sid. 180, Almquist II:426, Olga Dahl, "Amija och Tham").

Enligt ett brev från magistraten den 9.6.1691 (Ba:7) skulle rådsförvanten Henrik Braun Johan för ett visst arrende på några års tid åtnjuta stadens källarfrihet, något som han (enligt Almquist II:415) endast begagnade sig av 1690–91.

Han gifte sig 7.1.1668 med *Anna Spalding*, född 1645 som dotter till *kommersepresidenten Hans Spalding*. Hon avled redan 16.9.1677, 32 år, 3 mån och 9 dagar gammal, . De hade många barn men han efterlevdes bara av tre ”jungfrudöttrar” *Johanna Elisabet*, *Elsa Beata* (år 1699? Gift med *stadsläkaren i Göteborg Andreas Lundelius*) och *Eupha*, död ett år efter fadern och begravd 24.1.1697) Henrik Braun-Johan blev konvojkommissarie och föreståndare för tyska kyrkan. Vid pantsättning till Kristine kyrka 17.11.1698 sades Henrik Braun-Johans hus ligga vid Stora Hamnen mellan sal. överstelöjtnant Nils Påfvenfelt (5.22) och herr Claus Engelken. Men Henrik Braun Johan hade också 31.1.1678 fått fastebrev på gård, som han köpt av sal. *stadsmajor Johan de König*.

I bouppteckningen den 13.5.1696 efter avlidne rådsförvanten Henrik Braun Johan nämnes av egendom och bohag ”stenhus och gård vid Stora hamnen samt en gård på Drottninggatan, vidare sal herr Braun Johans konterfej med en silverdosa om 5 lod, hans sal hustrus konterfej. ett stort konterfej varå tre bröder Braun Johan, Henrik Braun Johan i hans ungdom, överste Modeés, greve Magnus de la Gardie och president Spalding, stort konterfej, dito litet Beata Påfvenfelt sal Hinrik Braun Johan, wäl giort, hans kärastes, dito ett stycke, varå några druckne bönder” samt slutligen ”Diana och Acteon” (Berg I:1, 233).

Den 11.12.1699 köpte *handelsman Jonas Hägg* av sal. rådsförvanten Henrik Braun Johans arvingar ”hus och tomt vid Drottninggatan [västra delen av 4.110] i hörnet mellan Gustaf von Akerns arvingar i öster [4.110] och [justitie]borgmästaren [Gerhard Braun Johan]s hus i norr” (5.28)

Vid magistratssammanträdet den 4.5.1698 föreslogs Johan Manorgen och Maccabeus Thornthon, som hade varit medintressenter i avlidne rådman Henrik Braun Johans handel till förmyndare för de tre döttrarna. De begärde betänketid, då de uppgav sig redan vara förmyndare för många.

Elsa Beata Braun Johans man dr Andreas Lundelius och jungfru Johanna Elisabeth Braun Johan sålde den 4.4.1703 fem hela tomter, varav de två på Södra Hamngatan låg emellan handlaren Joh. Casper Habermans i öster och Claes Engelkens änka i väster med stenhus. Dessa hade tidigare tillhört handelsmannen Johan Elers. Tomterna vid Stora hamnen höll vardera 37 fot gånger 108. – Priset var 4 900 d smt samt en ansenlig diskretion till jungfru Johanna Elisabeth Braun Johan. Köpare var

Handelsmannen Anders Nilsson

vilken icke tog fasta på gårdarna förrän 14.12.1720. Han blev 1719 adlad *Cederflycht* och fick titeln överkommisarie. Född 1670 som son till handelsmannen i Lidköping och Göteborg Nils Andersson (och en dotter till Jürgen Henriksson?). 1730–31 köpte Anders Nilsson Cederflycht Aspenäs med underlydande gårdar av Catharina Christina Lillies arvingar, vilket gav Folke Vigård anledning att i sin bok ”Lerums socken genom tiderna”, sid 125–129 ge en lång biografi över honom och hans hustru Anna Hansdotter. Det är en så målande och detaljrik skildring, att det är bättre att hänvisa intresserade dit än att försöka komplettera den. Blott ett litet sammandrag. Anders Nilsson fick burskap som handelsman i Göteborg 9.11.1696. Den förmögenhet han förvärvade som framgångsrik köpman ökade han på genom giftermål med *Anna Hansdotter*, dotter till den rike handelsmannen Hans Andersson i Västervik. – ”Alldeles särskilt synes adelns trångmål under reduktionskrisen ha formerat en miljö, i vilken fördomsfria privatkapitalister av Hans Anderssons sort kunde skära pipor i vassen” (citrat från Manne Hofrén, Helgerum i Tjust). – Omdömet stämmer på pricken in även på svärsonen Anders Nilsson.

1715 års skattningslängd taxerades Anders Nilssons förmögenhet i Göteborg till: Husvärde 4 520 d smt, lösören 21.000

1717 Anders Nilsson 24, hustru Anna Hansdotter 24 11.8

ibm praecptoren Magister Magnus Ekman 4.16

Kontorsskrivaren Zacharias Nyman, ingen lön

drängen Sven, pigan Margareta Johansdotter.

(*Anna Cederflykt* var fadder i dec 1719 hos Andreas Ditmar). Ev densamma som 7.12.1797 var fadder hos Christopher Liedberg)

1730–45 Herr överkommisarie Anders Cederflykt 1630 med *skrivaren Magnus Ek*

Någon gång omkring 1735 blev det *informell skilsmässa* mellan Anders Cederflycht och hans hustru Anna Hansdotter, vilket jag citerar efter Vigårds citat av Daniel Tilas ”Sokneskrifware eller Svenska resesamlingen, andra tomen (återgivet stycke nedtecknat 1739, handskrift KB): Sedan de begge i flere år bodt tilsammans ymsom på Helgerum, ymsom i Götheborg upkom något missförstånd dem emellan, och det rätt under en resa och på sielfwa landswägen, så att de strax skilde sig åt, och med den bitterhet att de lofwade aldrig wilja ärfwa hwarannan. Han flyttade straxt till Götheborg, och lefde der ungefär 10 à 12 år samt dog 1747. Eljest hwad missämjan angår, så hade wäl, som förmenes, gamle Cederflycht haft gallanterier för sig, hwilket småningom orsakade groll men att det brast på landswaägen kom deraf, att hon i en swår backa wille stiga ur wagnen och gå, men han wille absolut icke, hwaröfwer en dispute upkom, at hon strax lät lösa af sin coffre och taga ut sina saker, och de skildes åt hwar på sitt håll. Han for till Götheborg och lefde där sin öfriga tid som en snål, nidsker och karger armling, af ingen älskad”.

Av i synnerhet rgk-handlingarna framgår det, att Anders Cederflycht mer bodde på landet än i Göteborg. Enligt en årshandling (EIIb:??) skrev Anders Cederflykt 3.4.1734: "Såsom jag av sagt mig all handel och borgerlig näring i staden, så följer att jag inga onera Civilia bör graveras." Han begärde "att han för sin person skulle taxeras på landet".

I stenhuset i Göteborg bodde enligt rgk 1735 herr direktör Carl Paik med drängen Carl Pettersson. I stället för överkommissarie Cederflycht, som bodde på landet i Lerums socken bodde 1741 här kommerserådet Campell med stort hushåll och sju-åtta tjänare bl.a. huspigian Elisabeth Schmitt och pigian Rebecka Benfert. Där bodde också borgaren Lars Wetterman

Men enligt Vigård var det här i stenhuset vid Stora Hamnen, som Anders Nilsson Cederflycht vid jultiden 1747 avled ensam och isolerad: varken hustrun Anna Hansdotter eller ende kvarlevande sonen Hans var närvarande. "Endast den gamla husjungfrun Anna Catharina Lind stod vid hans dödsläger." Hans efterlämnade för tiden mycket stora förmögenhet uppgick till 147 866 d smt (bl.a. säterierna Aspenäs, Angered och Björboholm) som odelad gick till änkan Anna Hansdotter, eftersom sonen Hans avled strax efter fadern. I Skafta backe mitt emellan Helgerum och Västrums kyrka hade hon ju lovat att ingenting ärva efter Anders Cederflycht men konflikten löste hon genom att donera bort så mycket som möjligt av mannens kvarlåtenskap, dock icke till Göteborg utan bland annat till en ny stenkyrka i Hallingsberg, till klockstapel och underhåll av den Cederflychtska graven i Västrums kyrka, och till det Cederflychtska fattighuset i Västervik. Men allt hann hon inte donera bort. Bouppteckningen efter hennes död 1752 omfattade 147 sidor och behållningen uppgick till den enorma summan 400 000 d smt. (Så långt Vigård.)

Vid auktion den 17–30.3.1748 efter kommissarie Anders Cederflycht såldes ett stenhus med tvenne våningar samt blytak med altan och järngalleri tillika med tvenne korsverkshus, "en våning höga in uti gården jämte tvenne små valv över jorden med tvenne järndörrar, vilken byggnad sträcker sig tvärt igenom åt Drottninggatan, varest är ett trähus av tvenne våningar, som tillika med i stenhuset fyra och i trähuset tre rum [är] försedda med tapeter, bestående taken åt Store Hamnegatan av 3ne ..." (?) — Insattes för 10 000 d smt. Inropades för 14 300 d smt av häradshöv. E M Siöberg som ombud för

direktören för Ostindiska Kompaniet Abraham Grill

Denne var född 28.1.1707 och avled 28.1.1763. Gift 1735 med *Anna Maria Petersen*, född 1715, död 1754. Makarna efterlämnade enl bou 13.7.1763 skulder överstigande tillgångarna med 77 471:12 d smt eller tillsammans med handelsbolaget i kompani med sonen Lorens en brist på 101 471:12 d smt. Bland tillgångarna uppräknas: stenhus på två tomter åt Stora Hamngatan och trähus med 3 tomter åt Drottninggatan med tapeter och ett par kakelugnsdörrar av mässing. Värde 32 000 d smt, ett litet hus utom Drottningporten etc. m.m. (Berg II:3–4, 441).

1765–75 *Superkargören Volrath Tham*: bakgård i fjärde roten.

Såldes av avl. herr Volrath Tham och dess fru *Ulrica Grubb* efterlämnade barn och arvingar den 12.2.1785 till

Handelsmannen Hans Arfvidsson

som 25.4.1785 lagbjöd för 9 000 rdr specie köpeskilling ett grundmurat stenhus och gård vid Stora Hamngatan i stadens södra del och andra kvarter mellan dir. af Sandebergs hus å västra och kornetten Johan Henrik Schutz gård å östra sidan med tillydande bakgård på Drottninggatan emellan handelsman Johan Bagges hus å östra och handelsman Johan Mintens gård å västra si-

dan, vilka sten- och trähus varit tillhöriga numera avl. herr Volrath Tham och dess fru Ulrica Grubb. 30-penning 300 rdr specie.

1794? Auktion Herr Hans Arfvidssons under nummer 5.24 och 4.113 vid Södra Hamngatan och Drottninggatan belägna hus och gårdar med tomter, som utmätts av underskulden för obetald köpeskillning med ränta från 1.4.1793 till major Sebastian Tham. Enligt besiktningsinstrumenten skulle fastigheten bestå åt Hamngatan av ett grundmurat stenhus uppfört till tre våningar med tvenne välvda källare under jord, varav första våningen innehöll två större magasin och ett visterhus, den andra sex boningsrum, utom kök och den tredje sju boningsrum och även kök tillika med brygghus, bagarstuga, stall, vagns- och vedbodas inrättade i en på gården uppförd korsverksbyggnad bestående av tvenne flyglar, varemellan och stenhuset tillika var å östra sidan en liten välvd källare över jord och å den västra en däremot svarande stenbyggnad (ang Drottninggatan: se 4.113). Värderingssumma 900 rdr banco – Ingen köpare.

17.3.1795 Till *handelsman Zacharias B. Roos* för 7 210 rdr i bancomynt (uppbud 30.3.1795)

1800: *handelsman och brukspatron Nils Arfvidsson* med baktomten i fjärde roten nummer 113. Brandförsäkringssumma 4 500. Tomt 1 500 rdr.

Uppbud under 1800-talet av 5.24 av:

grosshandlare Martin Holtermans söner den 14.10.1805 (kallas deras hus 1807)

Grossh. Anders Petter Fröding (uppbud den 21.8.1837 och 28.9.1840), född 17..., död 19.4.1809 (bou 16.5.1810. Burskap som grosshandlare 12.10.1798. Efterlämnade en förmögenhet av 11 834 rdr banco, därav 3 våningars stenhus och tomt nummer 5.24 vid Stora Hamngatan 20 240 rdr, Stora Härlanda 24 000 rdr, hamn- och åbyggnad nr 81 i Masthugget 5.000, sillsalteriet Bratteberg 3.000, briggen Sofia 6 289 rdr m.m.

G 1795 med *Johanna Elisabeth Minton* född 25.12.1768, död 24.5.1824, dotter till *vinhandlare Johan Minton*, född 1722, död 20.2.1785 och *Regina Elisabeth Werkamp*, född 21.1.1726, död 23.1.1825. Bou efter henne upptager utom huset vid Stora Hamnen och hamnen i Masthugget, även tomterna 53, 54 och 55 i fjärde roten med välvd källare 3 000 rdr banco. Stora Härlanda omtalas ej (Berg I:2, 51). Sonen *Anders Fröding*: Se 5.40.

Senare uppbud av 5.24

grossh. E. Boye	21.7.1856
handl Joseph Josephi	27.12.1864 och 23.1.1865
av handl Gustaf Kling den.	11.8.1873